

נר איש ובית-נס הנרות ונס הנצחון

שנינו בברייתא: שבת כא, ב: "מצות חנוכה נר איש וביתו". ברייתא זו מובאת בגמ' כתשובה לשאלה: "מאי-חנוכה?" יש לפרשה: מה היא מצוה זו – מצות חנוכה, האם חנוכה דהיינו: החג שנוסד בעיקר להודות ולהלל על הנצחון ועל הישועה הגדולה שעשה די לעמו, על ידי הכהנים הקדושים - לחוד ומצוה שבו, דהיינו הדלקת הנרות לחוד? אם כן, מצוה זו כיצד ולמה? כיצד נתיסדה ומדוע נחלקו בה ב"ש וב"ה, לגבי סדר הדלקת הנרות?

שאלות אלו יתבררו לפנינו, מתוך עיון בעצם התקנה של בי"ד של חשמונאי, לחייב כל אחד מישראל להדליק נר-חנוכה בביתו כדי לעשות זכר ופרסום לנס לדורות – תקנה הכוללת בחובה כמה ענינים נפלאים וחשובים, הקשורים ואחוזים באופן מהותי ופנימי, עם עצם יסודו של החג על הנצחון והמלחמה והחיוב לציניס בהלל והודאה. נברר כיצד חיובים שונים אלו, עולים בקנה אחד עם רצוננו לציניס במיוחד על הנרות? כיצד משתלבים חיובים אלו, שאין לכאורה קשר ביניהם. מה ענין מצות הדלקת הנרות, לענין נס המלחמה והא כיצד נכללו יחד חיובי ההלל וההודאה על הנס ועצם קביעת יו"ט לישראל. עד שאמרו רבותינו בברייתא דמסכת תענית המובאת במס' שבת: "לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה". לכאורה, החג בכלל, וחיוב ההלל – אפשר לקשרם רק עם נס הנצחון והישועה, שבגללם חיובי השמחה והסעודה שנהגו בה. יש לברר, מה הקשר בין החג בכלל שחובה לציניס בהלל והודאה, לבין המצוה המיוחדת של הדלקת הנרות?

כמה תמיהות יש בדבר, שכבר עמדו עליהם ראשונים ואחרונים – ועדיין טעונות עיון וברור.

(א) אם באמת, ענין הדלקת הנרות הוא הוא **זכר-למקדש** ולנס פך השמן שנעשה בו, ואילו **ימים-טובים בהלל והודאה**, נקבעו כזכר לנס ההצלה והישועה, שעליו **אומרים הלל ועליו מודים** – כיצד ולמה חיברו חכמים וקישרו ענין נס פך השמן, בענין "הימזם טובים בהלל והודאה"?

(ב) נס שבמקדש – לכאורה היה צריך לעשות לו זכר "במקדש מעט" שבימינו, ולמה קבעו להדליקו בבית?

זאת ועוד: נר שבמקדש רק זכרים התחייבו בו ועסקו בו ומדוע כאן אחד נשים ואחד אנשים – "שאף הן היו באותו הנס"? (שבת כג, א). לאיזה נס הכונה: לנס הישועה והנצחון ואז ניחא – שגזירות נגזרו על הנשים במיוחד, "תבעל להגמון תחילה", כדברי רש"י שבת כ"ג, א: – "שגזרו יונים על כל בתולות הנישאות להבעל לטפסר תחילה ועל יד אשה נעשה הנס". אכן, סתם רבינו ולא פרש לאיזה נס הכונה – אם הכונה לעצם ההתעוררות למרד ביונים – כמובא במקורות (ספר מקבים הידוע גם בשם חשמונאים ועוד) – הרי אין זה קשור כלל לנס פך השמן, שדרוש לכהנים שבמקדש? אם נאמר שענין זה של הדלקת הנרות, מבטא את כל ענין הנצחון, כיצד? מה הקשר בין נס שבנרות שנעשה במקדש, לנס הישועה והפדות. הא כיצד עולים הם בקנה אחד?

*

אכן עצם התקנה להדליק את הנר בבית – קושרת את נר־החנוכה כמו את נר־השבת, עם הבית היהודי, שלומו ורווחתו ושמחה של מצוה שבתוכו. אך מה פרושו של קשר זה? – אמנם, מצינו שנר־השבת עדיף משום שלום־ביתו, אך גם נר־החנוכה קשרוהו ואחזוהו חכמים עם כל בית ובית, וכל כך למה?

זאת ועוד: שנינו בברייתא שבת, כא, ב: "נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ". נשאלת השאלה: נר שבמקדש היה לפני ולפנים – אם זכר לנר שבמקדש, תקנו חכמים שבבב"ד של חשמונאים. למה קבעוהו על פתח הבית שמבחוץ? מה אנו באים להאיר? את הבית או את החוץ? – מה הקשר שבין הלכה זו, לבין "פרסומי נסא". איזה נס אנו מפרסמים?

כפי הנראה – יש לפרסם גם נס פך השמן וגם נס הנצחון והישועה – ובשניהם יש ענין של קידוש־השם לעיני כל ישראל ולעיני העמים. "עדות לכל באי העולם, שהשכינה שורה בישראל" (שבת, כב, ב), – כפי שהיה נר־המערבי שבמקדש עדות כזאת. נשאלת איפה השאלה: מדוע הספיקה עדות כזאת שבמקדש פנימה, להודיע לכל באי עולם, שהשכינה שורה בישראל ואילו כאן נצטוינו להדליקה בכל בית ובית. אך, לא בכל בית פנימה, אלא על הפתח מבחוץ, ורק בשעת הסכנה – בתוך הבית ו"על שולחנו" דוקא, וגם זה צריך ביאור והסבר.

זאת ועוד. כבר תמהו רבים על הלשון: "הנרות הללו אנו מדליקים על הניסים ועל התשועות ועל הנפלאות, שעשית לאבותינו ע"י כהניך הקדושים" – שנתקן ע"י רבותינו לאמרו אחרי ההדלקה, ויש המיחסים אותו לגאוני בבל. מדוע אין אנו אומרים בפשטות: על נס שנעשה לאבותינו במקדש, בפך השמן שלא הספיק אלא ליום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים – הלא זה לכאורה עיקר ענין הדלקת הנרות ומדוע נסתם הדבר ונכלל בכלל "הניסים" וה"נפלאות" ועקרן המגולה הוא דוקא: התשועות, המלחמות והנחמות (ע"פ כמה גירסאות)?

אכן גם במגילת אנטיוכוס, היא הידועה גם בשם מגילה יונית, הפתיחה לאחר הנוסח: "אחרי כן באו בני חשמונאי לבית המקדש ויבנו השערים החשובים, ויסגרו הפרצות (י"ג

פרצות ככתוב שם לעיל וכמפורש במשנה שבמס' מדות פ"ב, שגזרו כנגדן י"ג השתחויות), ויטהרו את העזרה מן ההרוגים ומן הטומאות" – ואחרי שכתוב שם: "ויבקשו שמן זית זך וכו' והדליקו ממנה שמונה ימים" בא הנוסח: "על כן קימו בני חשמונאי קיום וחזקו אומר ובני-ישראל עמהם כאחד, לעשות שמונה ימים אלה ימי משתה ושמחה ולהדליק נרות. להודיע אשר עשה להם אלקי השמים ניצוחים וכו'".

הרי "על כן" נאמר כאן בסמוך לענין נס פך השמן, אך נתפרש בעיקר נס "הניצוחים", ולא רק ימי משתה ושמחה הם בעיקר על הנצחונות והישועות, אלא "ולהדליק בהם נרות, להודיע אשר עשה להם אלקי השמים ניצוחים"! נשאלת השאלה: מה הקשר בין ענין הנרות, לבין ענין הנצחונות? מה הקשר בין הנס שבמקדש והנס שבמלחמות? כיצד מתקשרים הם שניהם בענין הנרות, שלכאורה כל עיקרן הוא נס פך השמן? מה הקשר הפנימי והעמוק, שבין פרטי הלכות חנוכה שהזכרנו לבין יסוד הדין, הבא לגלות לדורות את מהותו ואיכותו של חג החנוכה, שעיקר מצוותיו שלשה: א) הדלקת הנרות ב) אמירת הלל ג) הודאה שבתפילה ובברכת המזון?

לברור מעמיק של השאלות היסודיות הללו, מוקדשים הדברים הבאים:

* * *

יש לברר את הענין העקרוני של חלות חיוב ההדלקה של נר חנוכה על בני הבית, זכרים ונקבות, באופן אישי, או על הבית בכלל – וגם הסברא: שחובת הבית חלה על הבעל ועל האשה, יותר מאשר על יתר בני הבית – חקירה זו ניתנת להתברר מתוך עיון בכמה מפרטי שיטות הראשונים והאחרונים, בסוגיא מענינת וסבוכה זו של:

- א. מצות הדלקת נר חנוכה בכללה.
- ב. שאלת מספר הנרות והימים.
- ג. ההגדרה על מי ומתי חל חיוב ההדלקה.
- ד. דין הדלקה בבית ובחוץ.
- ה. חובת הדלקה בזכרים ונקבות.
- ו. ענין ההדלקה בבית הכנסת.
- ז. ברור ההלכה שכל ענין המהדרין והמהדרין מן המהדרין נאמר לדינא הן מלכתחילה, מצד מצות "הידור", והן בדיעבד: מצד עצם דין ההדלקה.
- ח. ענין הברכות בכלל וברכת שהחיינו בפרט, ביום הראשון וביתר הימים וחובת קישורן דוקא עם הדלקת הנרות או בדיעבד לגבי שתי הברכות: שעשה ניסים ושהחיינו – כמו מצות בפני עצמן. על עצם הנס והלל.

לברור נושאים אלו נקדיש את דברינו הבאים, שיש בהם כדי להאיר כמה וכמה מבעיות היסוד של חג מופלא זה, שנתחבטו בהן גדולי רבותינו ושכמה מהם הזכרנו בפתחת דיונונו ולהאירם באור חדש.

שיטות הראשונים

ביסוד דין הדלקת נר־חנוכה, שנינו בברייתא במס' שבת כא, ב: "ת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד". פירש"י: "נר אחד" בכל לילה – ואיש וכל בני־ביתו סגי להו בנר אחד", "והמהדרין" פירש"י: "המהדרין אחר המצוות, עושין נר אחד בכל לילה, לכל אחד ואחד מכל בני הבית".

מדברי רש"י שכתב: "לכל אחד ואחד מבני הבית, לא ברור אם הכונה לכל אחד מבני ביתו, הזכרים שהגיעו למצוות וביחוד, מה דין האשה והבנות שבבית, שכידוע ומפורש בגמ' שם, כג, א: "אשה ודאי מדליקה – דא"ר יהושע בן לוי: נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס". אגב, לא נזכר שם בגמ' חיוב מצוה על ממונו.

בענין זה נחלקו הראשונים:

ידועה שיטת התוספות שם, ד"ה והמהדרין: "נראה לר"י דב"ש ובי"ה לא קאי אלא אנר איש וביתו – שכן יש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך וכו', כנגד ימים הנכנסים וכו', אבל אם עושה נר לכל אחד, אפילו אם יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא, שיסברו שכך יש בני אדם בבית".

כנגד דעה זו – שיטת הרמב"ם פ"ד מה' חנוכה ה"א – שכתב הכלל: "מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד" – ומוסיף הרמב"ם ומסביר: "בין שהיו אנשי הבית מרובין, בין שלא היה בו אלא אדם אחד, והמהדר את המצוה, מדליק נרות כמנין אנשי הבית, נר לכל אחד ואחד, בין אנשים ובין נשים, והמהדר יותר על זה ועושה מצוה מן המובחר, מדליק נר לכל אחד וכו' ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד. כיצד? הרי שהיו בני הבית עשרה וכו', עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות". ולפי זה הסיקו מפרשי הרמב"ם: שהרמב"ם פירש מחלוקת בי"ה ובי"ש, גם על המהדרין. אמנם הרמב"ם עצמו כותב: "מנהג פשוט בכל ערינו בספרד, שיהיו כל אנשי הבית, מדליקים נר אחד בלילה הראשון ומוסיפין והולכין נר בכל לילה. עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה נרות, בין שהיו אנשי הבית מרובין, בין שהיה אדם אחד". וציינו נו"כ הרמב"ם – המ"מ והלח"מ על אתר, שכך היה גם מנהגם בזמנם – שגם המהדרין היו מדליקים נר אחד, ובכל יום מוסיפין נר ותו לא וכוללים כל אנשי הבית.

יש לברר: מדוע פשט כך המנהג, שלכאורה הוא כנגד הדין של "המהדרין" לפי הרמב"ם. גם העובדה שהספרדים נהגו שלא כרמב"ם והוא עצמו מביא "מנהג פשוט" זה ומשמע שהכרעתו לקיים המנהג, אע"פ שהוא לכאורה כנגד דין המהדרין שע"פ דעתו, אומר דרשני.

והנה הטור (או"ח סי' תרע"א) פוסק: "בליל אי' מדליק אי', מכאן ואילך מוסיף והולך אי' בכל לילה, עד שבאחרונה יהיו שמונה, ואפי' אם רבים בני הבית, לא יעשה יותר". הבי"י כותב עליו: "ונראה שהעולם שנוהגים להדליק בלילה הראשונה נר אי' ומוסיף והולך בכל לילה, עד שבאחרונה הם ח' ואפילו בני בית הרבה, אינם עושים יותר, דעתם כדעת התוספות, דאי כהרמב"ם, למה אינם עושים כמהדרין מן המהדרין" ובשו"ע בסימן תרע"א סעיף ב פסק

כנ"ל: "ואפילו אם בני הבית רבים, לא ידליקו יותר!" והרמ"א בהגהותיו סעיף ב ציין: "י"א דכ"א מבני הבית ידליק וכן המנהג פשוט, ויזהירו להניח הנרות במקום מיוחד, כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין". וציין ע"ז הט"ז שם, ס"ק א: "ובכך יש חידוש במנהג: שהספרדים נוהגים כתוס' כמ"ש ב"י, והאשכנזים כרמב"ם, וזה לא מצינו בשאר מקומות". (אמנם בעצם כבר השד"ח דוחה דברי הט"ז — שהרמב"ם עצמו הזכיר המנהג הזה, כמו שכתבו לעיל ע"ש).

רבים מרבותינו התלבטו בטעם הדבר — מה יסוד המנהג הרווח להסתפק בנר אחד — ובזמננו בחנוכה אחת, לכל בני הבית? רק מצד חינוך, מצינו מנהג להכין "חנוכה" לכל ילד וילדה, נער ונערה שמדליקים בהם הקטנים, "ואין זה הידור כלל, רק מנהג נאה מדין חינוך, דהידור מצוה כמצוה בעיני" (לשון הגר"י קפאח בהגהותיו על הרמב"ם, מהדורת מכון משה כרך ז', עמוד תס"ח).

נר חנוכה, חובה משולבת: על האיש ועל הבית

בדעתי עלה, אחרי העיון, לחדש יסוד מיוחד בדין חנוכה, שיסביר המנהג, וכן יבאר שיטות הראשונים והאחרונים, שנחלקו הלכה למעשה בפרטי דיננו, ובכמה וכמה ענינים כגון: בענין אכסנאי ועוד בדין הדלקה בבית הכנסת ובבית, ובדין ברכת שהחיינו, למי שלא הדליק ביום הראשון ובענין מי שהדליק עליו בביתו יום א', אם יברך ביום שאחריו שהחיינו, ועוד, שהכל נובע ממקור אחד, הגדרת הטעם בדין נר חנוכה.

* * *

מפורסמת החקירה במצות נר חנוכה, שהתקינו רבותינו על מי חלה החובה, האם יש לפנינו חובת גברא — על האיש המדליק, אלא שחידשו רבותינו: שיכול להוציא ידי חובה אנשי ביתו, כמו בענין המצוות, התלויות בשמיעה — תקיעת שופר וק"ש דאורייתא, או מקרא מגילה דרבנן, שאדם חייב, מוציא בהן את השומעים, וגם בנר חנוכה שהיא מצוה התלויה בראיה ובמעשה ההדלקה, השמיעה של הברכה יחד עם הראיה, בזמן ההדלקה, פוטרת לגמרי, או שיש בדין זה חובה גם על הבית: שיהיה נר דלוק בבית, לפרסם הנס לעוברים ושבים ולבני הבית, דהיינו: שהעיקר חובת הבית שיהיה בו נר דלוק. אכן נפקא מינה גדולה בכך לענין הדלקת הנר, אם על פי מצוותה בפתח הבית, או על החלון שבעליה ואפילו על שולחנו שבשעת הסכנה — ועד בכלל — דהיינו: גם בזמן הסכנה שלא ילך אדם למקום אחר, מרוחק מביתו במחותרת וידליק שם, אלא יעשה כל מאמץ להדליק בביתו ואפילו על שולחנו. ההדלקה בבית — זה אינו פרט נוסף בדין ההדלקה, זה עיקר הדין. או אולי: העיקר היא ההדלקה. שבעצם היה יכול לצאת בה ידי חובה, על ידי שידליק במקום צבורי אחר, כגון: בככר מרכזית שבעיר, או במסיבת רעים, באולם שמחות וכדומה, (בזמננו פשט המנהג להדליק ולברך אע"פ שבאמת רבותינו הפוסקים האחרונים שוללים אפשרות זו — כפי שהביא בהרחבה הרה"ג אליהו שלינגר שליט"א בספר "נר איש וביתו"). אמנם הכל מודים שלכתחילה המצוה היא להדליק בביתו — דהיינו — חובת הדלקת הנר, היא חובה

על הגברא – על המדליק, אלא שיש דין מיוחד, שידליק האיש בביתו והמצוה על הבית, שיהיה נר דלוק בו.

אפשר גם לבחור במסקנת ביניים, וראוי אולי לומר – וכך דעתנו נוטה, – שיש בפרוש "חובה משולבת" במצוה זו, גם על האיש המדליק וגם על ביתו – ולא יוצאים ידי חובת המצוה בשלמותה, עד שיהיה האיש המדליק עושה מעשה ההדלקה, ושיהיה הנר דלוק ומונח בבית. אמנם ברור שכשאין האיש בביתו – מצוה שידליקו בני-ביתו, אשתו או אחד מבניו או בנותיו הגדולים בבית. כל-כך למה?

הדלקה במקום צבורי ודינו של אכסנאי

יש הרבה נ"מ להלכה בחקירה זו וננסה לבררם:

- א. מי שהדליק במקום צבורי, אם חייבים אשתו ובני ביתו שבבית להדליק בבית, וידליק ויברך הוא עצמו או בן-ביתו המדליק או אשתו המדליקה?
- ב. אכסנאי מה דינו בהדלקה ומה דינו בברכה.
- ג. דין ברכת הרואה, אם לא הדליק בעצמו.
- ד. אשה שהדליק בעלה וברך במקום אחר – שמחוייבת היא להדליק בבית מה טעם ההלכה הזו, שכמדומני נשתכחה מרבים הלכה למעשה. כידוע, יש בעינים אלו שיטות לרבותינו הראשונים והאחרונים.

כמובן, שיש עוד הרבה פרטי דינים הנובעים מן השאלות הללו שאכמ"ל. להלן ננסה לברר כמה מן הנושאים, בראשי פרקים ממש. נתחיל מדין אכסנאי:

אכסנאי – בענין אכסנאי, גמ' מפורשת היא במסכת שבת כ"ג, א: "אמר רב ששת: אכסנאי חייב בנר חנוכה, א"ר זירא: מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא, בתר דנסיבי איתתא אמינא השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדליקי על בגו ביתאי" – כך נפסקה הלכה ברמב"ם ה' חנוכה פ"ד, ה"א, (וטושי"ע שם סי' תרע"ז) והוסיף: "ואם היה לו בית בפני"ע, אע"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו, צריך להדליק בבית שהוא בו מפני העוברין – ובמ"מ שם: שדין זה שוה למי שיש לו שני פתחים שידליק בשניהם, ולכאורה מפורש כאן דין חובת הבית לפרסם הנס ועיי"ש.

והנה בשו"ת תרומת הדשן למהר"י איסרלין (סי' קא) כתב בדין אכסנאי: "אחד מהגדולים הורה ונהג דרשאי להדליק בברכה ואמר: אע"ג דאמרי בגמ' דכיון דנסיבנא אמינא השתא ודאי לא צריכנא, היינו דלא מחייב, אבל אי בעי מצי מדליק, ולא הוי ברכה לבטלה וכו' ונחלק עליו אחד מן הגדולים תלמידו ואמר: דהואיל ולא צריך ופטור מן הדבר, א"כ היה נקרא הדיוט אם יעשה וכ"ש דהוי ברכה לבטלה". ומסיים בתרומת הדשן: "אמנם מטעם מהדרין אפשר ויתכן שפיר דמי להדליק בברכה, כה"ג דכי היכי דיש הידור בנר לכל אחד ואחד בבית אחד, הי"נ יש הידור בנר לאיש ונר לאשתו בשני מקומות" (הרי לכאורה שתלה עיקר המצוה בכל יחיד, ולא דוקא בבית).

נר איש וביתו

תטו

במנהגי מהרי"ל ה' חנוכה (אות ח, הוצאת מכון ירושלים) כתב: מהרי"ל סג"ל השיב בתשובה (שו"ת מהרי"ל סי' קמה [קנו]) וז"ל: "נוהגים בכל דוכתין שכל אורחים ובחורים מדליקים, אע"ג דמדליקין בודאי עליהם כ"א בביתו וכו' ולמאי דנהוג האידנא להדליק כאו"א וכו', א"כ אתו למיחשדיה, ומשום ברכה לבטלה – ליתא – דאינו רוצה לצאת בשל אשתו, וממילא חל חיובא עליה" עיי"ש.

אמנם מרן הבי"י בסי' תרעז, אחרי שהביא דברי בעל תה"ד, שאם ירצה להדליק **ולברך משום הידור**, שפיר דמי פסק: "ולי נראה שאין לסמוך על זה **לברך ברכה שאינה צריכה**". וכנגדו פסק הרמ"א בד"מ: "המנהג כדברי המהרי"א (תרוה"ד) וטעמו ונימוקו עמו וכ"ה בתשובת מהרי"ל (סי' קמה)". (וצע"ק מדברי מהרי"ל במנהגיו שהבאנו לעיל).

ולהלכה: – בשו"ע או"ח תרעז ס"ג: "י"א שאע"פ שמדליקין עליו בביתו, אם הוא במקום שאין בו **ישראל מדליק בברכות**". ובהגהת הרמ"א: "כי חייב **לראות** את הנרות, וכן נוהגין, ואפילו אם הוא אצל יהודים ורואה הנרות (ולכאורה, יכול לצאת בברכת הרואה, שביום א' מברך שתיים ובכל יום – א'), אם רוצה להחמיר על עצמו ולהדליק בפני עצמו, מדליק ומברך עליהם, וכן נוהגין".

רבינו הח"ח במשנה ברורה ס"ק טז, כותב על דברי הרמ"א: וכן נוהגין: "וכן סתמו הרבה אחרונים, ויש מן הפוסקים שסוברין, אחרי דחז"ל פטרוהו ע"י הדלקת אשתו לא כל כמיניה לומר, איני רוצה לצאת בשל אשתי – וידליק בלא ברכה. והנה אף דודאי אין למחות ביד הנוהגין לברך, אחרי דהרבה אחרונים **הסכימו לברך**, מ"מ טוב יותר להדר, לשמוע הברכות מפי אחר ויענה אמן וידליק נרותיו" – ושם בבאור הלכה ד"ה ולהדליק, מביא כן בשם החי"אדס, שדעתו כדעת מהרש"ל ופרי"ח – וכך גם פסק הלכה למעשה בקיצור שו"ע ס"י קלט סעיף יט: "ידליק בלא ברכות, וטוב אם אפשר שישמע הברכות ממי שמדליק וכו' **וידליק הוא בלא ברכות**".

להלן ננסה להסביר מחלוקת האחרונים הזאת:

הנה, ביסוד הדין הזה, מונחת השאלה שהזכרנו, אם יש חובה **אישית על האדם** בהדלקת נרות חנוכה, או שהחובה היא **חובת הבית** של האדם. מדברי הברייתא ולשונה משמע ברור: **שהם שתיים שהן אחת: איש וביתו** – והמהדרין **איש** לחוד **ובית** לחוד, לכן – נר לכל אחד ואחד.

ואולי בכך תלויים דברי הראשונים ודעות אחרונים והמנהגים השונים שהזכרנו: אם יש גם **חובת איש** וגם **חובת הבית או החצר**, הרי, אם יש הרבה אנשים ונשים, ראוי שידליק כ"א, ועל כ"א יהיו המהדרין מן המהדרין, מדליקים נר נוסף בכל יום, אבל אם הדין הוא דין מוגבל **לבית** – הרי מספיק נר אחד כללי לכל בני הבית.

דעת הרמב"ם היתה: שהמהדרין רוצים לצאת ידי חובה בשלמות לכל איש, נוסף על הבית, ולכן ידליקו כ"א מספר נרות, ע"פ תוספת הימים – ובדיעבד יוצאים ידי מצוה של הבית, ולא ידי הידור לכ"א ולכ"א – שהרי בדיעבד יוצא י"ח בראיה ובשמיעה, אבל לא

לכתחילה. דעת התוסי': שהעיקר הוא ההיכר לעוברים ושבים, ולכן אין לחוש לענין האישי של כ"א וכ"א – ודי בנרות מנורה אחת לכל בני הבית, וכך נהגו אנשי – ספרד, שהביא מנהגם הרמב"ם שם.

הרי, שלכאורה, בזה תלויים גם השיטות השונות בענין הנהגתו של אכסנאי, שנחלקו בה רבותינו הראשונים והאחרונים – שהרי: מצד חובת הגברא שלו, עדיין לא הדליק, ומן הראוי שידליק בעצמו, ומברך אע"פ שהדליקו עליו בביתו, אך אם נאמר שיוצא ידי חובתו, במה שמדליקין בביתו, אפילו לראות לא צריך להשתדל ולברך, ולכן פסקו שלא ידליק בברכה, אלא לצאת ידי חובת החשד בלבד.

ליסוד זה אפשר לסמוך הסבר מחלוקת הראשונים הידועה, בדין הרואה נר חנוכה (ע"י ב"י ובי"ח סימן תרע"ו), כפי שהסבירה מרן הנצי"ב בפרושו העמק שאלה לשאילתות (פי' וישלח שאילתא כו) וזה לשונו: "במה שנחלקו הר"ן והמרדכי, דמי שהדליקו עליו בבית או שהשתתף עם אחר, אי מכל מקום מצוה למיחזי נר חנוכה, כדי לברך על הראיה ודעת הר"ן והשו"ע ס"י תרע"ו סעיף ג, דאין צריך, והמרדכי סבירא ליה דצריך וממילא בעי לברוכי (ברכת הראיה). וכן דעת הרש"ל והב"ח".

מעניין, שהב"ח מגדיר הדבר בהגדרה דומה להגדרתו ומבדיל בין חיוב המוטל על ממונו וחיוב המוטל על גופו וז"ל: "כתב הסמ"ג וכו', נשוי אע"פ שהולך בדרך, א"צ לברך על הראיה, כיון דאשתו מדלקת עליו, ותימה דמה שמדליקין עליו בביתו, אינו בא אלא לפטור אותו מחיוב המוטל על ממונו – להדליק נרות לפרסם הנס ברבים, אבל ההודאה על הנס וברכת שהחיינו הוא בחיוב על גופו ומזה לא נפטר כשמדליקין עליו, אם לא שעמד שם בשעת ברכה וענה אמן" – ומסיים הב"ח: ש"כך מבואר ממ"ש המרדכי בשם רש"י וכו', והכי משמע מלשון הרא"ש והסמ"ק והאגודה, והכי משמע ממ"ש הר"ן והרמב"ם בסתם, לברך על הראיה" וממשיך הב"ח ומביא דברי ר' ירוחם, שהביא שתי השיטות, בדין, מי שהדליקו עליו בביתו, אם חייב לראות ולברך ונ"מ לאכסנאי – ומסקנתו: "שבלא שמע ברכת המדליק וענה אחריה אמן – צריך לצאת ולראות כדי שיברך".

הרי: שתי חובות או שני דינים בנר חנוכה – מצות ממונו וביתו, ומצות גופו – ה"גברא" – שצריך לבצע המצוה בהדלקה או הנחה, כסוגית שבת שם – ובראיה, משום "פרסומי ניסא", ה"חפצא" – ענין מצות פרסום – הנס, שחלה על הבית.

נס ההצלה ונס הנרות

מעניינים דברי הנצי"ב בהעמק שאלה שם ושיטתו המיוחדת: "דהברכה תליא אי מצוה למיחזי או לא, ולא כפרי חדש ס"י תרע"ז – והא פשיטא, שמי שאין לו כלל אפילו להשתתף, דמצוה למחזי ולברך כדי לזכור הנס, אלא שאם כבר הדליקו עליו ויצא ידי חובת הדלקה בהא פליגי, אי נפטר ג"כ ממצות ראיה או לא".

הגאון הנצי"ב מציע חילוק יסודי, במהות מצות נר חנוכה וברכתה: "דבזמן חנוכה יש לנו לברך על שני דברים: על "נס הצלה" ועל "נס הנרות". אך על נס הצלה, סגי לברך יום אי ותו לא, שהרי לא נמשך הנס שמונה ימים לחוד, אלא כמה שנים. עד שגברו על היוונים לגמרי וסגי ביום אחד לזכר כלל הנס, כמו ליל ראשון של פסח, אבל על נס הנרות מברכין כל שמונה, שנמשך זה הנס וגבר על יום הקודם לו. וא"כ ביום הראשון אפי' להר"ן, שנפטר ממצות ראיה ג"כ, היינו על נס הראיה (נרות). אבל על נס הצלה לא נפטר, ומצד הסברא היה ראוי לברך שהחיינו ושעשה נסים ביום ראשון, בלא ראיית נרות כלל, אלא שא"א לברך בלא דבר המסויים וכו', אבל בשאר לילות אין לנו אלא מצות נר חנוכה ואותו הנס, והרי כבר נפטר בברכת חברו". — ומוסיף הנצי"ב: "והשתא מדוקדק היטב (כגירסת הגמ' שלפנינו בשבת כג א ולא לשון השאילתות דרב אחאי) — דביום הראשון קאמר הרואה ואח"כ המדליק אומר. [א"ר יהודה: הרואה ביום אי מברך שתיים והמדליק מברך שתיים מכאן ואילך המדליק שתיים, והרואה אחת] — דמצות ראיה לא משום מעין מצות הדלקה לחוד, אלא משום מצות נס הצלה ג"כ, אבל משני ואילך, עיקר מצות הראיה אינו אלא משום מצות הדלקה, להכי הקדים המדליק ואח"כ הרואה".

לענין זה של דברי הנצי"ב — נלעני"ד שיש לסמוך החילוק העקרוני שהזכרנו, החילוק שבין נר איש לנר ביתו ולומר: כי הנר של האיש, הוא מצד מצות הנס הכוללת והנר של הבית, הוא מצד מצות ההדלקה, זכר לנס הנרות שבמקדש — ולכן גם כשמדליקים בבית עליו, עדיין צריך האיש לעשות זכר לנס ולהשתדל להדליק ולברך, או לכל הפחות לראות ולברך, ולפי זה בודאי שאם מדליק האכסנאי, לשיטה זו: יברך ודאי גם ברכת ההדלקה ולא רק ברכת הראיה, שבכך אולי מסתברת סברת גדולי האחרונים, שפסקו שידליק בלא ברכה, כפי שהזכרנו.

וכיון דאתינן להכי, נסמוך לשאלה זו דברי הבי"ח על שיטת הרא"ש בתשובותיו, שמי שלא הדליק בלילה הראשון, כשמדליק בלילה השני, אע"פ שיצא ידי חובתו, במה שהדליקו עליו בלילה הראשון בתוך ביתו — שיחזור ויברך שהחיינו ביום השני. וז"ל הרא"ש, הובא בטור סי' תרעו: "ואם לא ברך זמן בלילה הראשון — שמברך בלילה השני, או אימתי שיזכור". וכתב ע"ז הבי"ח: "ואע"ג דכל מידי דמזמן לזמן קאתי דאם עבר ולא בירך בהגיע הזמן, שוב אינו מברך, דעבר יומו בטל קרבנו, היינו דוקא בדבר שאין זמנו נמשך וכו', אבל הדלקת נרות חנוכה, דזמנו נמשך ח' לילות, אם לא ברך בלילה הראשון מברך אח"כ וכו', אבל בירך שהחיינו כשראה נ"ח, אע"פ שלא הדליק באותו הלילה, שוב אינו מברך זמן. ואיכא למידק מ"ש דאניסא מברך כל יומא ושהחיינו אינו מברך, אלא חד יומא", ומסביר הבי"ח: שהנס הוא בשמן לגבי כל השמונה ימים, אבל ברכת שהחיינו היא באה על שמחת לבו של אדם, שהגיע לזמן הדלקת נרות.

לפי סברת הנצי"ב י"ל: דביום הראשון יש לברך גם על נס הצלה וגם על נס הנרות, ומן היום השני יש רק נס הנרות. ועכשיו: אם נסבור כי ברכת שהחיינו נתקן רק על נס הצלה, לכן: רק ביום הראשון. וכיון שלא בירך ביום הראשון, שוב לא יחזור ויברך ברכת הזמן, אבל המסקנה: היות ושהחיינו חל גם על ברכת הנרות וגם על נס הגאולה, ששתיהן בכלל

מצוות נר חנוכה – צריך לברך שהחיינו על הנרות בלילה שני, אם לא ברך עדיין. וכך פסק הלכה למעשה (שו"ע תרע"ו סעיף א'), – להדיא, מרן המשנה ברורה בס"ק ב': ש"בשאר הלילות מברך דוקא כשיזכור בשעת ההדלקה", וחקר מרן המ"ב בשער הציון אות ג: "אם ארע זה בליל שמיני וממילא יתבטל לגמרי ברכת שהחיינו, צ"ע דאפשר דכמו בעלמא קי"ל ד"זמן אומרו אפי' בשוק", דהוא קאי על עצם היו"ט, אפשר דה"ה בזה דקאי על עצם הזמן דחנוכה, שנעשו בו נסים ונפלאות, אלא דלכתחילה סמכו זה על זמן דהדלקה". והביא ראייה לדבריו מדברי רבינו המאירי: "מי שאין לו להדליק ואינו במקום שאפשר לו לראות – י"א: שמברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו בלילה א' ושעשה נסים בכל הלילות והדברים נראים". עכ"ל וסיים שם המשני"ב בצ"ע. אמנם לפ"ד דנס ההצלה רק ביום א', אי"ש.

ולפי סברתנו נראה לענ"ד ברור – שבהדלקת נר חנוכה שני הענינים: **כלל הנס ונס הנרות**, ואם על **נס הנרות**, לא שייך לברך, אלא בקשר עם ההדלקה, הרי על **כלל הנס** ראוי לברך, גם אם אין לו נרות ולא הדלקה. אמנם, גם אז נראה לכאורה לענ"ד, **שיברך רק פעם אחת בלבד**, במשך כל חג החנוכה ולא בכל יום, וכך מסתברין דברי הנצי"ב שהזכרנו, וזה הטעם לדברים שהזכיר הבי"ח, ששהחיינו רק פעם אחת – כי זכירתו וברכתו של נס חנוכה הכללי, הוא פעם אחת בלבד **ורק סמכו** ברכת שהחיינו לנס הנרות.

הדלקת בית הכנסת

מתוך ענין זה, אנו מגיעים לענין הדלקת נר בבית הכנסת:

ראוי לברר מקור המנהג להדליק ולברך בבית הכנסת, המובא בטור ושו"ע או"ח סי' תרע"א בסי' העיטור הלכות חנוכה וכן בשבולי הלקט לר' צדקיה הרופא ענין חנוכה סי' קפה, שמביא גם בשם בעל הדיברות ושם בעיטור מביא: יש מקומות שנהגו להדליק על פתח בית הכנסת – ע"י שם עוד בשבולי הלקט, שיש מערערים על כל המנהג ומביא בשם אחיו ר' יהודה, שהיה נמנע מלהדליק בבית הכנסת, שלא לברך עליה וכתב שדעתו נוטה לדעת אחיו, מאחר שכל אחד ואחד מדליק בביתו, מה צורך להדליק בבית הכנסת.

וכתב ע"ז אאמו"ר הגה"ק נזיר אלקים זצ"ל:

"וי"ל שנוהגין כך לזכר בית המקדש וכן במקדש מעט, בצרוף לטעם פרסומי ניסא, והנה לטעם זה (פרסום ניסא), צריך על הפתח כהילכתא, אבל לטעם משום זכר למקדש, צ"ל בדרום כמקדש".

והנה, בענין הדלקה בבית הכנסת, יש שתי שאלות מפורסמות: (1) ענין הברכות (2) אם יוצא בהן ידי חובה כשהדליק בבית הכנסת, או שחייב לחזור ולהדליק בביתו – הן לגבי הש"ץ המדליק, והן לגבי הקהל ששומעין אם יכולים לכוון?

השאלה הזאת של יציאת ידי חובה, בהדלקה שבבית הכנסת לכתחילה או בדיעבד, חלה גם על מי שהתכוון לצאת ורוצה אח"כ להדליק בביתו, אם אין כאן ברכה לבטלה ומדוע? אם צריך להדר לחפש אחרי אשתו או בניו – שהם ידליקו, או שרשאי להדליק גם לכתחילה.

נר איש וביתו

תיט

זאת ועוד – אם רשאי אדם או אפילו חייב להדליק בביתו, למרות שהדליק בבית הכנסת – מדוע אין ברכה לבטלה, בברכות שמברך בבית הכנסת.

לפי ההגדרה העקרונית שהזכרנו, אפשר להציע הסבר מקורי: שלגבי נס הנרות שהיה במקדש, היתה לכאורה הדלקת הנרות שבבית הכנסת, מספיקה – והאיש יוצא ידי חובתו במלואה לגביה – ואדרבה עדיף בית הכנסת, שהוא מקדש-מעט, אבל לגבי מצות פרסומי ניסא, של ישועת הנצחון, העיקר הוא **בבית** עם אשתו ובניו, כמו שמצינו במצות הסיפור ביציאת מצרים, שעיקרה האיש וביתו, ובניו אחריו, בליל הסדר – והרי כבר כתבו רבותינו: (עי' דברי המהר"ם חאלווה במסכת פסחים) שיש לסמוך ענין מצות פרסומי ניסא, שעיקרה בדיני ספור יציאת מצרים – למה שתקנו חז"ל כעין דאורייתא, במצות נר חנוכה וברכותיה, וקבעו זכר הנס בבית, בהדלקה ובתפילה, בהודאה ובהלל, וכן הודאה בברכת המזון.

על פי עקרון זה יש להסביר מה שנתקשו הפוסקים, בעצם המנהג של הדלקה בבית הכנסת, דעת הריב"ש בתשובה סי' קי"א: דבהדלקה זו אין אדם יוצא בה, ובב"י סי' תרע"א כתב שתקנו הדלקה זו, בשביל האורחים שאין להם בית, שיוצאים י"ח בהדלקה זו, וכבר נתקשה בדבריו הקדושים, בעל החכם צבי בתשו' סי' פ"ח – וידוע מ"ש גדולי רבותינו: שמנהג ותיקין הוא, וכהגדרת הכל בו סי' מד, יש בו הידור מצוה ופרסום הנס וזכר למקדש.

ואולי לכן הקפידו רבותינו, להדליק בבית הכנסת בין מנחה למעריב, לעשות זכר למקדש. שמנורה של מקדש היו מדליקין, אחרי תמיד של בין הערביים, ולפני הקטרת האימורים, שהיתה נמשכת מאז וכל הלילה (רי' פסחים נט, א) ואפילו בערב שבת. דעת הדרכי משה סי' תרע"א, ס"ק ה', להקפיד להדליק בין מנחה למעריב וכך נהגו אבותינו ורבותינו זיע"א. כך יש להסביר גם מחלוקת הפוסקים: אם להדליק בבית הכנסת מזרח ומערב או צפון ודרום, כמבואר בב"י או"ח סו"ס תרע"א.

אמנם רבים מרבותינו מסבירים, שכל ענין הדלקה בבית הכנסת ומקום צבורי, נובע מהזמן שמפני הסכנה היו מדליקים רק בפנים, וכך ברר הריב"ש בתשובה, הובא בב"י שם – אם כן ההדלקה בבית הכנסת, מוסיפה גם את **היסוד של פרסומי ניסא** של שני הנסים, גם נס הנצחון וגם נס פך השמן.

על כל פנים גם אחינו הספרדים, נוהגים להדליק בבית הכנסת בברכה, אע"פ שבדרך כלל אינם מברכים על מנהג כגון הלל חסר בר"ח – וכך פסק הב"י שם ועוד, ובימינו כתב הפוסק הספרדי האחרון, בעל כף החיים בסי' תרע"א ס"ק ע"א, בשם הברכ"י: דאין לחוש למ"ש בס' התניא, שיש שנמנע מלהדליק בבית הכנסת, כדי לא לברך – הרי שסברו שיש דין מיוחד של **מצות הדלקה** בבית הכנסת, ואולי סמכו גם על הסברא שכתבנו בשם אאמו"ר זצ"ל ביסוד הדין של זכר לנס שבמקדש.

נוסיף ונברר: לשון מרן המחבר או"ח סי' תרע"א סעיף ז' "ומדליקין ומברכין בביהכנ"ס משום פר"י – צריכה עיון. לכאורה כוונתו כמ"ש שהוא מנהג שנהגו ישראל כן להדליק **בביהכנ"ס**, בנוסף על הדלקת כל איש בביתו ובכל זאת מברכין על הדלקה זו, כמו בבית, ועי' בביה"ט ושערי תשובה שם ס"ק ו' שהביאו קושית החכם-צבי שהרי אם כל דין זה הוא

משום מנהג – הרי פסק המחבר כשיטת הרמב"ם שאין מברכין על ההלל ברי"ח מפני שאין מברכים על המנהג ולכאורה סתרי אהדדי.

אמנם לפי מ"ש הבי"י בשם הכל"בו הטעם להדלקה זו משום אורחים שאין להם בית להדליק – וכמו שתקנו קידוש עבור האורחים ולכאורה משום האורחים צריך לברך מצד הדין ולא מצד המנהג, מתורצת קושיית החכ"צ שנוהגים כך גם בימינו, אע"פ שאין אורחים לנים או אוכלים בביהכ"ס – משום שכיון שמקור התקנה לא בטלה (ע"י בטור ובי"י הלכות שבת, סימן רס"ט ומ"ש הבי"י שם בשם הר"ן דכיון מעיקרא איתקן וכו' תקנות חכמים קבועות הן).

אמנם לפי שטתנו שעיקר הדלקה בביהכ"ס הוא כדי לפרסם את הנס (שקרוב לזה כתב בבי"י שם בשם הכל"בו: "שיש בדבר פרסום גדול וקידוש שמו, שמברכין אותו במקהלות") – וראיתי אחד מחכמי דורנו שרצה לחלק: דבבית עיקר המצוה היא ההדלקה ובביהכ"ס עיקר המצוה היא הברכה, שיש בה פרסומי ניסא ובלשון הישיבות: בבית ה"חפצא" של המצוה היא עצם ההדלקה ובביהכ"ס ה"חפצא" של המצוה אלו הברכות – שאמירתן במעמד הרבים היא העיקר מעשה המצוה שמפרסם את הנס.

והנה בעל מו"ק כתב שבעיני גם בביהכ"ס בשעת ההדלקה שיהיו לפחות עשרה מתפללים ואז מברך – ואם יש פחות מכאן צ"ע ורק בדיעבד פסק המו"ק, שידליק אבל בלא ברכה. ראה ביאור הלכה שם שהביא דברי האבודרהם מ"ש שיש דין מיוחד בנר חנוכה שהרואה מברך, לא תקנו בשאר מצוות ברכה על הראיה – משום שכאן עיקר המצוה היא פרסומי ניסא וכתב בדיעבד גם אחרי ההדלקה שייכת ברכת פרסומי הנס. בראיה עצמה של מתפללי בית הכנסת, לכן בע"ש אפשר לחלק בברכה ולסמוך על המאחרים שמתכוין להוציאם בראיה ולא כדברי המו"ק שבדיעבד ידליק בלא ברכה.

אמנם לפי התרוץ שהזכרנו יש כאן פרסומי ניסא של שני גוונים – האחד, על נס פך השמן – וזה שייך בזמן ההדלקה ממש גם ביחיד, והשני על נס הנצחון – וזה שייך להודאה ברבים דוקא – מובנת מחלוקת האחרונים הזאת בדעת המו"ק שפסו"נ בא על ידי הברכות וצריך שיהיו עשרה בבית הכנסת, ובבית די ביחיד – ובפרסו"נ מתקיים ע"י הראיה של הנרות ע"י הולכי השוק – והדברים צע"ג עוד ואכמ"ל

אם נקביל פרסומי ניסא בענין חנוכה, לפרסומי ניסא במצוות חג הפסח נראה דבר נפלא – יש פרסומי ניסא בתפילות ובקידוש היום והלל שבביהכ"ס – ויש פרסומי ניסא של איש וביתו – במצוות ליל הפסח בעריכת הסדר כהלכתו – כמו בנר חנוכה, מצוה בנר איש וביתו ואנו מדליקין גם בביהכ"ס ואומרים הלל בברכה לכל הדעות.

הרי לפנינו הרמוניא נפלאה בין רשות היחיד ורשות הרבים מאז לבין מקדש מעט שבבית הכנסת ומקדש מעט של כל בית יהודי בשולחן ומנורה והארת נרות החנוכה היא בבחינת אור מקיף ואור חוזר כאחד. ודי למבין.

חיוב ההדלקה על פתח הבית

אפשר לסמוך לכך גם מ"ש והתלבטו בענין זה רבותינו האחרונים, בדבר החיוב המיוחד שיש להדלקה על פתח הבית. רבנו בעל הפני-הושע, מניח את הדבר בצ"ע ולשונו במס' שבת (כא, ב): "וראה דמה שנשתנה מצוה זו יותר משאר מצוות שהן חובת הגוף, שהיה חיוב על כל יחיד ויחיד וכו', דשאני הכא דאין עיקר המצוה, אלא בפתח הסמוך לרשות הרבים, שהוא משום פרסומי ניסא, משום כך הטילו מצוה זו כאילו חובת הבית". ועדיין צ"ע.

גם מרן בעל השפת אמת על מסכת שבת שם כותב: שיש לעיין אם המצוה נר א' בבית, היא כמו **מזוזה** וכמו **נר-שבת** (יש לדקדק בדבריו: ששתי מצוות אלו, הם חובת וזכות הדר והבית כאחד): "דכל שהדליק לשם שבת, אף הדליק מי שיהיה, די – או נימא דהמצוה על כל אדם, אלא שבעה"ב מוציא כל ב"ב עי"ש. "והא דאושפיזא משתתף כן לעשות המצוה בממונו והביא ראייה מדברי הר"ן בריש פסחים דאיכא למידק וכו', דכיון שאינו יוצא אלא בשל עצמו, הרי אין מצוה זו יכולה להתקיים ע"י אחר", ע"כ. ומשמע מדבריו: דעיקר הקפידא שיהא ממונו ולא רק על ביתו, אבל הרא"ש כותב: "אורחא דמלתא היא, שכל אדם מדליק בביתו, מפני חביבות הנס" ויש לדייק: "דאם איתא דביתו דוקא, אי"כ הדבר פשוט דהוי כמו במזוזה". (ראה במכתב הגרבי"י זילבר שליט"א, שכתב לבעל מחבר הספר נר איש וביתו – הרב הגאון מוה"ר אליהו שלזינגר שליט"א, רבה של שכונת גילה, אשר בירושלים עיר הקודש).

לשאלה עקרונית זו, נוגעת גם המחלוקת בענין ההדלקה בפנים ובחוץ בזה"ז. כבר נתפרסמו בזמן האחרון תשובות רבות בשאלה זו, וביחוד נתעורר פולמוס בדבר, בעקבות תשובתו של הגאון רבי יהושע מנדל עהרנברג זצ"ל, ראב"ד בת"א, בספר דבר יהושע, או"ח מ', שהצדיק מנהג בני חו"ל שמדליקים בזמן הזה, אפילו במקום שאין סכנה, בביתם פנימה, וראיתי כמה מגדולי ירושלים, כמו הרה"ג מ"א רוזנטל שליט"א (מוריה תשלא, גליון א-ב), שדחו דבריו וכתבו לקיים מנהג ירושלים, להדליק דוקא בחוץ ומה שהשיב על דבריו הגר"י עהרנברג זצ"ל (מוריה ניסן-אייר תשל"א). ומה שהגיב על דבריהם, הרב הגאון מוהר"ש דבליצקי שליט"א. וכעת ראיתי שפרסם ר"מ בישיבת צאנז, הרה"ג ר' משה טוביה ויסברגר שליט"א, קונטרס מיוחד בחוברת אורייתא. יו"ל ע"י כולל אברכים, לזכרו של הגאון ר' משה לוי זצ"ל רבה של נתניה, בעריכתו של בנו המופלג, הרב הגאון עמיהוד שליט"א, ועוד.

ראוי להזכיר בענין זה, מן הבחינה העקרונית שעמדנו עליה לעיל, את חילופי המכתבים שהיו בין גדולי ירושלים, מוה"ר יהוסף שורף בעל דברי יוסף, לבין הגרש"ל איזנבאך, בענין המלים שבתפילת על הנסים: "והדליקו נרות בחצרות קדשך" וכי **בחצר** היתה האורה עומדת והלא הדליקו בהיכל פנימה? הצעתנו היא: תפילת **"על הנסים"** נתקנה על נס הישועה במלחמה וגם על **נס השמן** ולכן בלשון רבים: נסים, והדלקת הנרות שבחצר – עקרה פרסומי ניסא על ישועת ה', משא"כ הדלקת הנרות בבית **פנימה**, שהיא בבחינת זכר למקדש – ונס פך השמן היא יסודה העיקרי. יתכן, שכבר בבית-המקדש, משתקנו ב"ד של חשמונאי נר חנוכה ויו"ט של חנוכה – הוסיפו על מנורת-המקדש, שהדליקו כהלכתה

בהיכל שלפני ולפנים, הדלקת נרות לפירסומי ניסא, בחצרות בית ה' לעיני כל ישראל, כדי להודיע ולפרסם את הנסים וביחוד את נס הנצחון וההצלה.

ראיה לכך ראה בדברי בעל ערוך השולחן ה' חנוכה (סימן תרע"ו ס"ג), בענין "בימים ההם ובזמן הזה": "ולכאורה הוא לשון כפול, וה"פ דעיקר הנס שנצחו החשמונאים את אנטיוכוס, לא היה ביום זה של כ"ה כסלו, אלא בימים רבים שכבשום, ורק בזמן הזה היה עוד נס של פך השמן שמצאו וכן בברכת המגילה וכו' וא"כ שני נסים הם, האחד: **בימים ההם**, והשני: **בזמן הזה**". (ע"ש בט"ז סי' תרפ"ב סק"ה, דטעות לומר: ובזמן, ולכאורה אין דעת בעל ערוה"ש כדבריו – אלא כדברי הלבוש או"ח סימן תרפ"ב סעיף ב' – שטוב יותר לומר בו"י, כדי לכלול כל הנסים וכו').

יסוד הרעיון שהמלים "שעשה נסים" כוללים: גם נס נצחון המלחמה וגם נס הנרות, מפורש בדברי המהר"ל, בפרושו למס' שבת, שהקשה על כל נס הנרות, כיצד קבעו עליו חג להודות ולהלל, שהוא בדרך כלל נקבע – רק על **נס הצלה** ולא על נס מצוה. ולשונו: "שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה: **בשביל מה שנצחו את היונים**, רק, שלא היה נראה שהיה נצחון, על ידי נס הש"י שעשה זה, אלא מכוחם וגבורתם. לפיכך, **נעשה הנס ע"י נרות המנורה**, שידעו **שהכל היה בנס גם המלחמה וכו"**. ע"ש. והרבה מחברים עמדו על קושיא זו של המהר"ל, וגם זה שציין: ש"בעל הנסים" לא נזכר לכאורה נס הנרות כלל, שלא מצינו ברכה ותפילה על קיום מצוה, שהרי אונס רחמנא פטריה, ובפרט לענין הדלקה, שהרי טומאה הותרה בצבור וכו', ומפורשים הדברים בספר חיי אדם: "וזכר זה לבדו (נס הנצחון), הוא לבדו יספיק לעשות זכרון לבני ישראל לנס ההוא ולקבוע שמונת ימי חנוכה בהלל והודאה ולא כמו שעלה על דעת רבים לומר, אשר עיקר קביעותם היתה מפני נס הפך וכו" ע"ש.

בדרכו העמוקה, מבהיר יסוד זה מרן הגאון הרוגאצובי – בספרו צפנת פענח ה' חנוכה פ"ג, ה"ג, ודבריו בלשונו הקצרה, מאירים את ענין הנרות:

"והנה יש בזה ב' ניסים, א' מהנרות, וגם מה שניצלו מן העכו"ם, וא"ש מש"כ התוספות סוכה דף מו, א', ד"ה הרואה ע"ש, וקשה לתירוצם דאמאי לא תקנו לשומע קריאת המגילה, שיברך ג"כ זה (שאם משום חביבות הנס, היה ראוי לברך על שמיעתה של מגילה כעין ראית הנרות) ובזה א"ש **דהרואה מברך רק על הנס**, שניצול מעכו"ם ולא על הנס של הנרות. ובזה א"ש מ"ש רש"י ז"ל בסוכה שם, ד"ה מברך שתיים, דגבי נר-חנוכה מברך תחילה שהחיינו ואח"כ שעשה נסים וכן מבואר במס' סופרים, (כידוע, אין זה מנהגנו להלכה ואנו מברכים גם בנרות שהחיינו אחרי שעשה נסים, כפסק השו"ע, סימן תרע"ו, ס"א, ואכמ"ל) ובגמ' מגילה ד', כא, ב, מבואר להיפך, דשהחיינו מברך לאחר שעשה נסים, **אך כאן קאי הנסים על שני הדברים, על הנרות ועל הימים, ובפורים הברכה רק על המגילה**" ומסיים הצפנת פענח: "וני"ל דעכשיו שבטלה מגילת תענית, נשאר רק מן הנרות ומשום מצוה, **ולכן לא נהגו לפרסם וגם ברכת הרואה לא נהגו**". ע"כ.

בספרו התקופה הגדולה עמ' רג, מסביר הגרמ"מ כשר זצ"ל את דבריו של הצפנת פענח, שבא לישיב התמיהה הגדולה: מדוע לא נהגו היום להקפיד על הנחת נר חנוכה כמצותה, על

פתח הבית מבחוץ, אע"פ שזו הלכה מבוארת בברייתא שבגמ' במס' שבת, ולמה מבטלין מצוה זו של פרסום הנס, ואם נאמר בחו"ל משום הסכנה, מה נאמר בא"י של ימינו והלא רק מיעוטא דמיעוטא נוהגים להדליק על פתח הבית. ומביא שם דברי האו"י, שכתב ע"ז בשם אחד מן הראשונים בלשון: "ולא ידענא הטעם אין אנו מדליקים בחצרות?" ודברי בעל העיטור שכתב: "ואחר שנהגו על הסכנה — נהגו" (דהיינו, המשיכו לנהוג גם לא בזמן הסכנה — כמנהגם). "אמנם, לפי חידושו של הצפנת פענח, כי היום מצות נר חנוכה, הוא רק מפני נס השמן, א"כ מובן מדוע לא נוהגים רבים להדליק בחוץ, כי נס השמן הוא מצוה, שאין לה חיוב פרסום מבחוץ, עי' ר"ה יח, ב', ברש"י שם" — ע"כ דברי הגרמ"מ כשר זצ"ל. והמשיך כיד ה' הטובה עליו וסיכם שיטות רבותינו הראשונים והאחרונים, שהדלקת הנר ביום הראשון, היא רק על נס נצחון המלחמה, המקור: מאירי שבת שם, ועי' פרי חדש ה' חנוכה סימן תער, לתירוץ קושיית בית יוסף המפורסמת, שהנס היה רק שבעה ימים, אבל נס הנצחון, ראוי לברכה וליום בפני עצמו ולילה ראשונה משום הנצחון וכ"כ בקדושת לוי שהוסיף והסביר: **שנס הנצחון קשור בנס המנורה**, שבזכותה באה להם הצלה, וביחוד דברי בעל השפת אמת, בדרושו לחנוכה (עיי"ש בעמודים ק"ד, ק"ו, ק"ז ועוד) על דברי הקדושת לוי: "שעיקר היו"ט על ניצוח מלכות יון הרשעה, כמו שכתבו ב"על הניסים" ולהלן שם: "כי עיקר הנס היה המלחמה, שגברו על מלכות יון הרשעה" ועיין להלן שם: "חז"ל עשו עיקר מנס הנרות, הגם כי היה הרבה נפלאות במלחמותיהם, שיצאו מתחת יד יון, רק הענין על פי מה שקבעו להלל ולהודות, הודאה על מה שיצאו מתחת ידי הרשעים והלל על שנכנסו תחת יד מלכות שמים כמ"ש, "הללו עבדי ה'" ולא "עבדי יון".

עכשיו ראיתי דבריו של כ"ק האדמו"ר מלובאוויטש זיע"א שכתב בעמקות ובהרחבה לקשר ענין הנצחון במלחמה ונס הנרות ותורף דבריו: "בענין זמנו של נצחון המלחמה בנס חנוכה מצינו שתי שיטות הראשונים: א. דעת הרמב"ם שהיה בכ"ה כסלו ב. דעת המאירי שגברו ביום כ"ד כסלו וקבעו היו"ט ביום המנוחה. והנה ידוע שיש שתי דיעות בענין גדרם של ימי החנוכה אם קבועים רק להלל ולהודאה ולא למשתה ושמחה, או שקבעו אותם אף למשתה ושמחה וכלשון הרמב"ם בהלכותיו "ימי שמחה והלל" ולכאורה יש לומר שזה קשור עם הפלוגתא הנ"ל באיזה יום הי' נצחון המלחמה וביחוד עם הטעם של קביעת ימי החנוכה. לדעת הסוברים שימי חנוכה הם רק ימי הלל והודאה נקבע היו"ט (בעיקר) על נס הנרות שזהו (בעיקר) ענין רוחני ולכן גם חגיגת היו"ט היא על ידי הלל והודאה להשם (ענין רוחני). משא"כ לדעת הרמב"ם עיקר קביעת ימי חנוכה הוי מפני נצחון המלחמה ולכן תקנו חכמים שיהיו גם ימי שמחה — שמחה גשמית וגופנית".

אמנם לענין דבריו של כ"ק אדמו"ר זיע"א מכוונים ע"פ פנימיות הדברים — וכמו שבארנו במק"א דוקא ע"פ פשוטם של דברים חיוב ההלל וחיוב ההודאה הם דוקא על נס ההצלה במלחמה שלא מדינא שקבעו חכמים לומר הלל על נס שבמקדש ואדרבה דוקא על נצחון המלחמה ופדות מידי הצוררים אומרים הלל וחיובים להודות ולהלן נברר. אמנם מהמשך הדברים בשיחת האדמו"ר זיע"א מתברר שזו ההוא אמינא של הדברים ולמסקנא — שני הניסים עולים בקנה אחד, ונביא להלן עוד מתוך דבריו הקדושים: "ועפ"ז יש לומר ששני הענינים שכתב הרמב"ם: שימי החנוכה הם ימי שמחה וגם נצחון המלחמה היה ביום

כ"ה – שייכים זל"ז (דהיינו נס הנרות ונס הנצחון). בהמשך הדברים דן האדמו"ר זיע"א בשיטת המאירי והרחיב הדברים עיי"ש בכל דבריו והסיק: ויש לומר דהפלוגתא אם חנוכה הוי ביום המנוחה, או ביום הנצחון תלויה בהסברת השייכות דנצחון המלחמה להיו"ט דחנוכה, כלומר: לכו"ע היו"ט דחנוכה שייך הן לנצחון המלחמה והן לנס הנרות, אלא דפליגי אם הנס דנצחון המלחמה אינו אלא הקדמה והכשרה לנס הנרות שהוא הגמר והשלמות וזהו סיבת קביעת החג, או שנצחון המלחמה לא נחשב כהקדמה בלבד, אלא דומה בתוקפו לנס הנרות כשייכות לקביעת ימי חנוכה". בהמשך דבריו שם האריך בעמקות מפליאה לבאר מהותם של ימים טובים שנקבעו לזכרון על נס שארע לבני ישראל בזמן מסויים ובדבר תוכנם הפנימי של פסח, חנוכה ופורים והחילוקים ביניהם עיי"ש בכל דבריו הקדושים (בשיחה שהו"ל בימהד"ר "היכל מנחם" שבירושלים).

נס גלוי ונס נסתר

בהמשך לדברי רבותינו הקדושים גדולי התורה והחסידות, אולי יש מקום להוסיף ולהגדיר ולומר שלא רק שני ניסים לפנינו, אלא גם שני אופני התגלות שבנס – נס גלוי ונס נסתר (כך מרמזו כ"ק האדמו"ר מלובאוויטש זיע"א בהמשך דבריו שם: "ובפרט שנצחון המלחמה לא הי' נס גלוי כנס פך-השמן שהרי הי' לנצחון גם אחיזה בטבע"), דהיינו נס גלוי בפך השמן ונס נסתר בדרך הטבע בנצחונות המלחמה. התעמקות ועיון בשיטות רבותינו הראשונים והאחרונים בענין נס חנוכה בימים ההם בזמן הזה, צו השעה היא כחובה קדושה בימינו להבין את מהות הנס, שזכינו לו בימינו: לנס נצחון מלחמת ששת הימים – נס המלחמה ונס שחרור הכותל המערבי והר הבית – נס המנורה של ימינו, שחובה עלינו להודות ולהלל עליהם.

הנחת הנרות, בחצר-הבית ובפתחו מסמלת את הפיכת הנס הנסתר לנס גלוי – ומזכירה לנו מה שנצטוו אבותינו במצרים לשים את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות.

ידועה שיטת החוקרים, שהנחת נרות בחצר הבית, באה כנגד גזירת היונים ומעשי היונים, להציב פסלים בפתח הבית וכי כבר בימי החשמונאים, הציבו נרות בפתחי הבית, לפרסם את הנס של טהרת המנורה, דוקא במקום שהיתה הטומאה מצויה בו, כמובא בספר חשמונאים א' (מקבים, הוצ' כהנא, דף קב): "ובחמשה עשר יום בכסליו וכו' ובפתחי הבתים וברחובות הקטירו וזבחו" – ובהערה שם: "ובפתחי הבתים, כך היה מנהגם של היונים "אלוקי הרחוב", שהיו פסיליהם ומזבחותיהם עומדים בפתח בתים". "כשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום – בודאי הפסיקו את הצבת ע"ז זה שבפתחי הבתים – וכנגדם אולי י"ל, תקנו חז"ל את המצוה, להניח על פתח הבית מחוץ, בבחינת זה לעומת זה" (רמ"מ כשר שם, עמ' רנג).

נראה לנו להוסיף ולהציע: שמה שנזכר בתפילת "על הניסים": "והדליקו נרות בחצרות קדשך" – הכונה היא שאמנם הדלקת המנורה, היתה לפני ולפנים בהיכל – אלא שנוסף על כך הדליקו נרות בכל חצרות הבתים – להודות ולהלל על הנס.

ס י כ ו ם

נמצינו למדים: שני נסים לפנינו: נס הנצחון ונס השמן. נס הנצחון נוגע לבית הכנסת ולרחובה של עיר, לבית ולרחוב, לזכרים ולנקבות, לרואה ולמדליק. נס השמן – כולו בבית המקדש, כולו רק בבית הכנסת, כולו רק בבית פנימה, לכאורה נוגע רק לזכרים, שכשרים לעבודת המקדש ועקרו ע"י המדליק, שעושה זכר למקדש – בהדלקתו.

הרבה פרטי דינים מסתעפים מכך: החיוב להדליק בבית, אע"פ שהדליק בבית הכנסת, החיוב למהדרין לכל אחד ואחד, לאיש ולביתו, בימים ההם ובזמן הזה.

נראה לנו כי: במדינת ישראל, יש להדר אחרי מנהג ירושלים עיר הקודש – להדליק נרות חנוכה, דוקא לפתח הבית מבחוץ, או לפתות במקום שרואים את הנרות ברה"ר, ויהיו האיש וביתו – זוכים במצוה – ותהא הברכה על שני הנסים, שבאורם הגנוז של נרות חנוכה, מתגלים מחדש בימינו ובעניינינו – ומי שעשה נסים לאבותינו – נס המקדש ונס נצחון המלחמה – הוא יעשה נסים לנו – נס נצחון וישועה ונס חידוש טהרת המקדש, ויקויים בנו במהרה: "אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו במהרה לאורו".

נרות המקדש ונרות בית הכנסת – הם הם נרות הבית, שעל הפתח מבחוץ ושעל השולחן פנימה, קדושה אחת הן. התלכדות תוכנית, פנימית ומהותית של שני הנסים יחדיו – היא בעצם כל מהותו של נס חנוכה: לדחות את ההפרדה היוונית שבין דת ומדינה, שבין חומר ורוח, שבין עולם התורה והאמונה וחיי המעשה של כלכלה, מדינה וחברה, לטהר את המקדש ולהעלות בו נרות התמיד – כדי שגם בית המלוכה וכל בתי – ישראל, יכוונו עיניהם וליבם כנגד הקודש, לכן לא סגי בהדלקה במקדש דוקא לפני ולפנים – אלא יש להביא אור הקודש של נרות המקדש, לכל בית ובית בישראל – וללכד יחד את רשות היחיד עם רשות הרבים ועם רשות של מעלה, רשות הקודש והמקדש.

לכן בהדלקת הנרות, אנו ממזגים ומלכדים יחד את שני הנסים – נס שבקודש ונס שבמלחמה, נס העבודה בטהרה, עם נס הנצחון הצבאי על האויבים במלחמה ולכן אנו מברכים: "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה".

על ידי עבודת הקודש של הדלקת הנרות, אנו מחילים את הקדושה, לא רק על ד' אמות של בית המקדש, אלא מכריזים לעין כל שנצחונות צבא – ישראל, הם נצחונו של צבא ד' והמנורה מסמלת בשבילנו – נר איש וביתו, נר העם והמדינה, נר הקודש והמקדש.

אחדות פנימית נפלאה זו, באה לידי ביטוי בכל הלכות חנוכה, הלכות – נס החג ונרותיו, הדלקתם בבית ובצבור, בבית הכנסת ובית המקדש ובשער בת רבים, להשפיע את האור בכל בתינו ורחובותינו ולהאיר את העולם כולו באור התורה והמצוות.